

Asia: VN/25888/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi sosiaalihuoltolain, vanhuspalvelulain ja asiakasmaksulain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Pidätekö kannatettavana, että teknologisten ratkaisujen käyttämisestä sosiaalihuollon palveluissa säädettäisiin uudessa 47 §:ssä esitetyllä tavalla?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Pidätekö kannatettavana, että teknisestä valvonnasta sosiaalihuollon toimintayksikössä säädettäisiin uudessa 48 §:ssä ehdotetulla tavalla?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Esityksessä ehdotetaan, että asiakkaalta ei pyydetä suostumusta teknologisen ratkaisun käyttöönottoon, vaan asiakkaan mielipide otetaan huomioon osana asiakasprosessia (palvelutarpeen arviointi, palvelusuunnitelma, päätös). Kannatatteko tätä ehdotusta? (HE-luonnos kappale 2.6)

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää, miksi asiakkaalta pitäisi pyytää suostumus ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Pidätkö kannatettavana, että teknisestä valvonnasta sosiaalihuollon toimintayksikön yhteisissä tiloissa säädetään?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää, miksi teknisestä valvonnasta ei pitäisi säätää ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Missä tilanteissa katsotte, että toimintayksikössä olisi tarpeen käyttää tallentavaa kameravalvontaa?
Millainen prosessi liittyy tallentavan kameravalvonnan käyttämiseen

-

Pidätkö kannatettavana, että laissa säädettäisiin, että asiakasprosessin aikana on arvioitava teknologian hyödyntämisen mahdollisuus asiakkaan sosiaalipalveluissa?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää, miksi arviointivelvollisuudesta ei tulisi säätää.

-

Pidätkö kannatettavana, että asiakasmaksulain 10 e §:ään lisätään uusi momentti, jonka nojalla turva-
auttamispalvelun toteuttamisesta osana kotihoitoa voidaan periä maksu?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää, miksi ei tulisi säätää ehdotetulla tavalla.

-

Pidätkö kannatettavana, että teknologian huomioimiselle iäkkäiden ympärivuorokautisen hoidon
henkilöstömitoituksen laskemisessa asetettaisiin maksimiraja?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos kannatatte maksimirajan asettamista teknologian huomioimiselle iäkkäiden ympärivuorokautisen hoidon henkilöstömitoituksen laskemisessa, onko ehdotettu 0,04 mielestänne sopiva?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Pidätekö kannatettavana, että iäkkäiden ympärivuorokautisen hoidon vähimmäishenkilöstömitoitus olisi edelleen 0,6 työntekijää asiakasta kohti, jota ei voitaisi teknologioita käytettäessä alittaa?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Valmistelussa on arvioitu, että lääkehuoltoon, yöaikaiseen valvontaan ja kirjaamiseen liittyvillä teknologioilla voi olla henkilöstövaikutuksia. Näettekö, että iäkkäiden ympärivuorokautisessa hoidossa voisi vielä olla joitakin muita välittömän asiakastyön tehtäviä, joissa teknologian avulla voitaisiin vähentää henkilöstötarvetta?

-

Jos kyllä, mitä tehtäviä ne olisivat ja millä teknologialla henkilöstötarvetta voitaisiin vähentää?

-

Kannustaako esitys mielestänne investoimaan uusiin teknologioihin sosiaalihuollon palveluissa (myös muissa kuin iäkkäiden ympärivuorokautisessa hoidossa)?

-

Voitte esittää teknologiainvestointeihin liittyviä näkökohtia.

-

Voitte esittää muut asiaan liittyvät näkökohtanne ehdotuksen vaikutuksista.

Vammaisfoorumi on 29 valtakunnallisen vammaisjärjestön yhteistyöjärjestö, jonka tarkoituksena on YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan sopimuksen mukaisesti edistää vammaisten ihmisten

yhdenvertaisen osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Vammaisfoorumi edustaa jäsenjärjestöjensä kautta noin 223 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta ihmistä.

Kiitämme lausuntopyynnöstä ja kommentoimme sitä erityisesti vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen osallistumisen ja itsenäisen elämän näkökulmasta.

Lähtökohtaisesti kannatamme esityksen kaltaista sääntelyä. Teknologiset ratkaisut ovat jo nyt osa arkea, myös sosiaalipalveluissa (erityisesti asumisessa ja kotiin vietävissä palveluissa) ja niiden käyttö yleistyy koko ajan. Lainsäädännöllinen ohjaus on tarpeen, sillä aiempaa sääntelyä ei ole ollut. Valitettavasti tehty esitys jää liian yleiselle tasolle, etenkin kun sääntely mahdollistaisi puuttumisen perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän ja kotirauhan suojaan sekä henkilötietojen suojaan. Esitysluonnoksessa ei myöskään arvioida riittävästi luonnoksen ehdotuksia asiakkaan itsemääräämisoikeuden näkökulmasta, erityisesti suostumusta koskevien ehdotusten kohdalla.

Hallituksen esitysluonnos ei avaa riittävästi sitä, mistä säädetään. Siinä ei kohdisteta sääntelyä tiettyihin teknologioihin ja jää epäselväksi mitä teknologioilla tarkoitetaan. Siten sääntelyn tavoitteet ja tarkka soveltumiskohde jäävät avoimiksi. Ehdotuksessa tulisi myös vielä selventää teknologian hyödyntämisen, apuvälineen ja asunnon muutostyön välistä määrittelyä. Vammaisyleissopimus tarkastelee teknologiaa vammaisen henkilön omassa käytössä olevien apuvälineiden ja laitteiden näkökulmasta. Esitysluonnoksessa sen sijaan rinnastetaan toisiinsa sekä palvelua käyttävän asiakkaan käyttöön tulevia teknologisia välineitä että hänen valvontaansa käytettäviä välineitä. Näissä on kyse aivan eri tavoin vammaisen henkilön yksityisyyteen ja itsemääräämisoikeuteen puuttuvista välineistä.

Hallituksen esityksessä kuvataan kattavasti teknologioista olemassa olevaa kansallista ja EU-sääntelyä. Se, miten nyt esitetty uusi sääntely olisi osa teknologioiden sääntelyä, jää kuitenkin avoimeksi, koska teknologia -käsitettä ei ole esityksessä määritelty riittävästi. Esitystä on täydennettävä tältä osin merkittävästi.

Esityksessä sääntelyä ollaan ulottamassa kaikkiin sosiaalipalveluihin ikäihmisiä alun perin koskeneen sääntelyn pohjalta ilman riittävää keskustelua aiheesta. Vammaispalvelujen ja lastensuojelun osalta esityksessäkin todetaan, ettei tietoa teknologian käytöstä ole. Muita sosiaalihuollon asiakasryhmiä ei esityksessä edes tarkastella. Esityksessä on vain hyvin kapeasti käsitelty vammaisten ihmisten tai lasten oikeuksien näkökulmia, ml. arvioitu ehdotuksen heihin kohdistuvia vaikutuksia. Esitys painottuu lähinnä ikäihmisten elämän loppuvaiheessa tarvitsemaan hoitoon ja huolenpitoon, vaikka teknologisia ratkaisuja voitaisiin tämän ehdotetun sääntelyn nojalla käyttää laajasti kaikessa sosiaalihuollossa. Huolellista arviointia edellyttävät lapsen oikeuksien sopimus ja YK:n vammaisyleissopimus etenkin, kun ehdotuksessa on kyse erityisen perusoikeusherkästä sääntelystä. Kun ehdotus kattaa teknologian hyödyntämisen laajasti sosiaalihuollossa, tulisi huomiota kohdentaa ehdotettua enemmän siihen ohjaukseen, apuun ja tukeen, joka ei ole hoitoa ja huolenpitoa, vaan asiakkaan itsenäisten toimintamahdollisuuksien, osallisuuden ja itsenäisen elämän edistämistä.

Teknologisen ratkaisun käyttämisessä vammaispalvelulain 2 §:ssä tarkoitettujen vammaisten henkilöiden palveluissa on kaikilta osin huomioitava, ettei teknologian käyttö saa heikentää vammaispalvelulain tarkoituksen toteutumista: tarkoitus on toteuttaa vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa sekä ehkäistä ja poistaa niiden toteutumisen esteitä; tukea vammaisen henkilön itsenäistä elämää ja itsemääräämisoikeuden toteutumista; ja turvata vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen ja edun mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut. Eettisiä kysymyksiä esityksessä ei pohdita lainkaan. Se on erittäin huolestuttavaa, koska sosiaalipalveluiden käyttäjät ovat usein haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä.

Monelle vammaiselle henkilölle teknologiset ratkaisut voivat myös oikein käytettyinä lisätä osallisuutta ja luoda uusia itsenäisen osallistumisen tapoja. Keskeistä palveluiden käyttöönotossa on se, että teknologisten ratkaisujen käytön on perustuttava asiakkaan yksilöllisiin palvelutarpeisiin ja että niiden käyttö arvioidaan osana asiakasprosessia. Teknologian käytön lisäämisen tavoitteena tulee olla asiakkaan tarpeisiin vastaaminen ja henkilöstön työajan vapauttaminen paremmin asiakkaiden tarpeisiin vastaaviin tehtäviin. Pelkistä säästösyistä teknologisia ratkaisuja ei voida eettisesti kestävästi tehdä. Palveluiden käyttäjien (esim. vammaisten henkilöiden) itsensä ja heitä edustavien järjestöjen osallistaminen ja asiantuntemus palveluissa käytettävän teknologian kehittämiseen ja käyttöönottoon on välttämätöntä.

Asiakkaan yksilölliset tarpeet ja aito mahdollisuus ilmaista mielipiteensä on oltava keskiössä

Ehdotuksessa Vammaisfoorumia ilahduttaa se, että teknologisen ratkaisun käyttö perustuisi asiakaskohtaiseen yksilölliseen harkintaan. Huolta herättää se, miten tämä käytännössä toteutuu ja miten asiakasprosessin eri vaiheissa asiakkaan itsemääräämisoikeus toteutuu. On vaarana, että teknologian hyödyntämisen arviointi poikkeuksetta kaikissa asiakassuunnitelmissa ohjaa etsimään teknologista ratkaisua niihinkin tilanteisiin, joihin se ei asiakkaan tilanteen ja tarpeiden kannalta ole soveltuva. Teknologisen ratkaisun käyttämistä tulisi arvioida tarvittaessa eli silloin, kun palvelutarvetta arvioitaessa ja asiakassuunnitelmaa laadittaessa on tiedossa todennäköisesti asiakkaan tarpeisiin nähden sopivia ja edun mukaisia toteutuksia. Mikäli asiakas ei kykene osallistumaan päätöksentekoon, hänen tahtonsa on selvitettävä yhteistyössä omaisten tai edustajan kanssa. Myös asiakkaan aiemmin, toimintakykyisenä, kirjallisesti ilmaisemat hoitotahto tai hoivatoiveet on huomioitava. Asiakkaan ja tarvittaessa hänen läheisensä tulee myös saada riittävä kuvaus ratkaisun hyödyistä tai haitoista ja toteutuksen käytännöstä, ja hänellä tulee olla siihen tosiasiallisia valinnan mahdollisuuksia.

Pelkkä ammattilaisen arvioi siitä, että teknologinen ratkaisu soveltuisi asiakkaan palveluun (esitysluonnos s. 75) eikä teknologisen ratkaisun käyttöönottoon vaadittaisi asiakkaan suostumusta ei voi olla riittävää. Lisäksi tulee aina selvittää se, että asiakkaalla tosiasiallisesti on mahdollisuus ja taito käyttää ko. teknologista välinettä ja että asiakkaan vammasta tai muusta syystä johtuvien toimintarajoitteiden vaikutus teknologisen välineen käyttöön/käytön estymiseen on huomioitu. Mikäli asiakkaan palvelutarpeen arvioinnissa arvioidaan aina myös se, voidaanko hänen

palvelutarpeeseensa vastata teknologisella ratkaisulla. Tällainen arviointi todennäköisesti edellyttää asiakkaiden tyypittelyä, ryhmittelyä ja jopa profiloitua. Tämä tulee huomioida valmistelussa.

Erityistä huomiota on kiinnitettävä teknologisten ratkaisujen käytettävyyteen ja turvallisuuteen yksilöllisesti. Vaikka monet ratkaisut voisivat objektiivisesti arvioiden tukea arkea, niiden käyttö ei ole perusteltua, jos ne aiheuttavat esimerkiksi muistisairaassa asiakkaassa hämmennystä tai pelkoa. Tällöin on etsittävä vaihtoehtoisia keinoja palvelutarpeen täyttämiseksi. Ratkaisun etsiminen on aina lähdettävä asiakkaan henkilökohtaisista ominaisuuksista ja tarpeista. Esimerkiksi kehitysvammaisten henkilöiden palvelujen sisältönä on usein ohjaaminen ja tukeminen kohti osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta, ei niinkään hoidollisten toimintojen toteuttaminen, vaikka niitäkin osana palveluja tarvitaan. Vuorovaikutukseen nojautuvia ohjaustyön interventioita voidaan rajallisesti korvata teknologisilla ratkaisuilla, eikä niitä tule käyttää tilanteissa, joissa vuorovaikutuksen onnistuminen ja sen aikaansaamat vaikutukset edellyttävät työntekijän fyysistä läsnäoloa. Asiakkaan ja tarvittaessa hänen läheistensä näkemysten palvelujen tosiasiallisista vaikutuksista ja teknologian hyödyistä tulisi ohjata näitä eri toteutuksen valintoja vahvasti.

Teknologian hyödyntämisen arvioinnissa tulisi huomioida myös se, kuinka kriittistä kyseisen laitteen tai vastaavan hyödyntämisessä on sen käyttövarmuus. Joskus kyse voi olla lähes elämän ylläpitämisestä, ja jos niissä tilanteissa hyödynnetään vahvasti teknologiaa, on käyttövarmuuden takaajana oltava kuitenkin ihminen ja palveluntuottajilla tulee olla valmius viiveettä reagoida häiriötilanteisiin. Esityksessä ohjataan hyvinvointialueita varautumaan häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin sekä tunnistamaan palvelujen tuottamiseen liittyvät riskit omavalvonnassa. Pidämme tätä erittäin tärkeänä.

Esityksen mukaan teknologisen ratkaisun käyttöönotto ei edellytä asiakkaan suostumusta. Tämä haastaa itsemääräämisoikeuden toteutumisen. Teknologisten ratkaisujen käytön suhde esimerkiksi kehitysvammalain 3 a luvussa tarkoitettuihin rajoitustoimenpiteisiin ei ole selvä ja vaatii selvennystä. On kyseenalaista, voidaanko esitysluonnoksen mukaisesta asiakkaan tahdon vastaisesti tapahtuvasta teknologisen ratkaisun käytöstä säätää tavallisessa lainsäätämisyjärestyksessä ja esitämme asian saattamista perustuslakivaliokunnan arvioitavaksi. Teknologiset ratkaisut käsittelevät väijäämättä asiakkaan henkilötietoja. Siksi esityksessä on selvennettävä sen suhdetta asiakkaan oikeuteen kieltää henkilötietojensa käsittely, jolla asiakas tosiasiasa voisi estää esityksen mukaisen teknologisen ratkaisun käytön.

Yksi teknologinen ratkaisu on palvelun järjestäminen kokonaan tai osittain etäyhteyden kautta. Tätä toteuttamistapaa ei tule valita ilman asiakkaan/läheisen asian riittävästi ymmärtäen antamaa suostumusta ja asiakkaan omaa arviota siitä, että toteutustapa on asiakkaan edun mukainen ja vastaa asiakkaan palveluille asettamiin tavoitteisiin. Näkemystä on myös voitava muuttaa myöhemmin. Etätoteutusta ei voi asettaa palvelun saamisen ehdoksi. Jos digipalveluja tarjotaan ainoana vaihtoehtona ja esimerkiksi ryhmätoimintoja lakkautetaan, on vaarana, että hoitopolut katkeavat jo alkuvaiheessa ja osa asiakkaista jää palvelujen ulkopuolelle kokonaan (esitysluonnoksessa s. 64 Digipalvelujen vaikutukset sosiaali- ja terveydenhuollossa -selvityksen tulos).

Tavoitteena tulisi aina olla mahdollisuus teknologisten ratkaisujen käyttämiseen osana sosiaalihuollon palveluja, ei pakottaa asiakasta käyttämään niitä. Erityisesti vammaispalvelujen osalta tulee huomioida vakiintunut ratkaisukäytäntö, jonka mukaan palvelujärjestäjällä on viime kädessä oikeus päättää palvelun järjestämistavasta, mutta palvelua ei kuitenkaan saa järjestää sillä tavoin, että palvelun käyttö tosiasiasa estyy. Palvelun käytön tosiasiallinen estyminen voi olla kyseessä tilanteessa, jossa asiakas veloitettaisiin käyttämään teknologista ratkaisua palvelun järjestämistapana. Sosiaalipalveluiden asiakkaiden osalta on myös kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että asiakas ei koe painostusta hyväksyä teknologiaa osaksi palveluitaan. Sosiaalipalveluiden asiakkaiden voi olla vaikeaa vastustaa ammattihenkilön tekemiä esityksiä tai kysyä tarkennuksia. Palveluita haettaessa on aina kyseessä epätasainen valtasuhde ja erityisesti vanhemmat ihmiset kokevat vaikeaksi vastustaa ammattihenkilön mielipidettä. Sosiaali- ja terveystieteiden tulee muodostaa asiakkaan kannalta tarkoituksenmukainen ja toimiva kokonaisuus, jonka rakentamisessa hän on ollut tietoinen tarjotuista vaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista arkeensa.

Ammattilaisten riittävä osaaminen ja asiakkaan saama ohjaus on varmistettava

Ehdotuksen mukaan teknologisen ratkaisun käyttöönoton edellytyksenä on, että asiakas on tietoinen ratkaisusta, osaa käyttää sitä tarvittaessa ja saa tarvittavaa ohjausta ja neuvontaa. Näiden edellytysten toteutumisesta sekä ratkaisun soveltuvuutta tulee arvioida säännöllisesti ja riittävän usein, erityisesti silloin, kun asiakkaalla on etenevä ja toimintakykyä asteittain heikentävä sairaus. Muuttuneeseen tilanteeseen on reagoitava arvioimalla teknologian käyttöedellytykset toistuvasti ja riittävän tiheästi. Vammaispalveluiden asiakkuus ja asiakasprosessit voivat olla vuosikymmeniä kestäviä. Teknologisten ratkaisujen käyttöä tulee siis säännöllisesti käsitellä osana asiakasprosessia huomioiden mm. uusien ratkaisujen kehittyminen tai asiakkaan tilanteen muuttuminen. Asiakkaalla pitää olla mahdollisuus myös muuttaa mielipidettään. Esimerkiksi vammaisten henkilöiden asumisen tuen toteutuminen pysyvässä kodissa, ensisijaisesti asiakkaan toivomalla toteutustavalla ja YK:n vammaissopimuksen artikla 19:n edellyttämällä tavalla edellyttävät, että asiakas ei joudu muuttamaan kodistaan uuteen asuntoon siksi, ettei hänen palvelujaan enää tilanteen muuttuessa voida toteuttaa teknologisen ratkaisun avulla. Teknologisen ratkaisun käyttämiseen suostuminen ei saa olla juuri tietyssä yksikössä palvelun saamisen edellytys, vaan palvelusta päättämisen ja palvelun toteuttamisen yksityiskohtien tulee olla joustavia ja perustua asiakkaan tarpeisiin ja näkemyksiin.

Esityksessä on hyvin otettu kantaa siihen, että sosiaalihuollon palvelujen toteuttamisessa ei voida hyödyntää teknologisia ratkaisuja, joihin sosiaalihuollon ammattihenkilöt eivät saa tukea, koulutusta ja perehdytystä. Esityksen vaikutusarvioissa on arvioitava myös lakimuutoksen toimeenpanon vaatiman henkilöstön koulutuksen merkitystä. Hyvinvointialueen ja palveluntuottajan henkilöstöllä on oltava riittävä ja ajantasainen tosiasiallinen osaaminen teknologian hyödyntämiseksi. Erityisesti palvelutarpeen arviointia tekevän henkilöstön osaamiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota, jotta he pystyvät valitsemaan asiakkaan yksilöllisiin tarpeisiin parhaiten soveltuvan ja tarkoituksenmukaisimman ratkaisun hyvinvointialueen palveluvalikoimasta. Myös kiireellisen avuntarpeen arvioinnin yhteydessä tulee varmistua siitä, että asiakas on kykenevä käyttämään hänelle tarjottavaa teknologiaa. Tämä vaatii ammattilaisilta teknologiaan liittyvää osaamista,

erilaisiin toimintarajoitteisiin liittyvää erityisosaamista ja kykyä hahmottaa sosiaali- ja terveyspalveluiden laaja kokonaisuus.

Asiakkaalle on esityksen mukaan annettava perehdytystä ja opastusta ratkaisujen käyttämiseen. Asiakkaalla on oltava aina oikeus saada ns. help desk -tyyppisesti apua ja ohjausta teknologisen ratkaisun ongelmatilanteissa ympärivuorokautisesti. Tämä on lisättävä esitykseen sekä määriteltävä vastaako tämän palvelun järjestämisestä hyvinvointialue tai palveluntuottaja.

Kaikissa asiakasprosessin vaiheissa (tarpeiden arvioinnissa ja teknologisen ratkaisun sopivuudessa, laitteiden käytön opastuksessa, ohjauksessa ja neuvonnassa) asiakkaan tulee saada palvelua omalla äidinkielellään ja hänen käyttämiään kommunikoinnin apuvälineitä käyttäen. Ammattilaisen on varmistuttava siitä, että asiakas ymmärsi laitteen toiminnan ja käyttöön liittyvät ohjeistukset.

Teknisen valvonnan osalta on kaikissa tilanteissa turvattava itsemääräämisoikeus

Esityksessä todetaan, että asiakkaan yksityisyyttä kunnioitetaan teknologista ratkaisua käytettäessä. Tämä periaate tulee haastetuksi esityksessä siltä osin, kun ehdotetaan teknisen valvonnan sallimisesta sosiaalihuollon toimintayksiköiden yhteisissä tiloissa. Vammaisfoorumi pitää ehdotusta ongelmallisena erityisesti kotirauhan ja yksityisyyden suojan näkökulmasta. Esityksessä ei myöskään ole riittävän yksiselitteisesti esitetty missä kaikkialla tekninen valvonta olisi sallittua, eikä kuvattu suhdetta jo olemassa olevaan sääntelyyn. Kehitysvammalain nojalla on katsottu, että kotirauhan ja yksityisyyden suojan piirissä olevissa tiloissa ei voida käyttää ns. hoivakameraa. Ehdotuksessa ei esitetä muutoksia kehitysvammalakiin, vaikka ehdotuksilla voi arvioida olevan vaikutusta myös kehitysvammalain nojalla järjestettyihin palveluihin. Suhde kehitysvammalain säädöksiin on epäselvä ja esimerkiksi välttämättömyyden arviointi hoivan ja huolenpidon näkökulmasta eroaa erityishuollon sääntelystä.

Tällä hetkellä teknisestä valvonnasta ei ole erillistä lainsäädäntöä työpaikalla ja vankilassa tapahtuvaa teknistä valvontaa lukuun ottamatta, ja teknistä valvontaa kuitenkin jo pyritään sosiaalihuollon toimintayksiköissä toteuttamaan, joten sääntelylle sinänsä on tarve.

Sosiaalihuollon toimintaympäristöjen erityispiirteiden vuoksi teknisen valvonnan sääntely tulisi kuitenkin valmistella osana itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja rajoitustoimenpiteitä koskevaa sääntelyä, eikä irrallisina yksittäisinä säännöksinä.

Näkemyksemme mukaan säännöksen suhdetta asiakkaan kotirauhaa ei ole riittävästi pohdittu. Esityksessä olisi tarpeen arvioida mitkä tilat asumisyksiköissäkin kuuluvat asukkaiden kotirauhan ja yksityisyyden piiriin sekä mitkä ovat ns. yleisiä tiloja. Pykälään esitetään perusteluja, joissa asumisyksikön yhteinen asukkaiden oleskelutila rinnastetaan esimerkiksi terveyskeskuksen odotustiloihin eli käytännössä julkiseen tilaan. Perustuslaissa turvattu kotirauhan piiri kattaa lähtökohtaisesti kaikenlaiset pysyväisluonteiseen asumiseen käytetyt tilat (PeVL 43/2010 vp s. 2). Käytännössä esimerkiksi asumisen yksiköissä yhteiset tilat muodostavat yhdessä asiakkaiden omien

huoneiden kanssa heidän kotinsa. Näiden tilojen tarkoituksena on tukea asiakkaiden sosiaalista kanssakäymistä heidän tarpeidensa ja toiveidensa mukaisesti. Yhteisiä tiloja, kuten ruokailu- ja oleskelutiloja sekä piha-alueita, käytetään yksityiselämän piiriin kuuluvien toimintojen toteuttamiseen. Asiakkailla tulee olla oikeus yksityisyyteen myös näissä tiloissa. Monissa yksiköissä asiakkaat maksavat vuokraa myös yhteisistä tiloista. Olohuone, myös asukkaiden kesken jaettu, on nähdäksemme kotirauhan piirissä oleva tila. Olohuoneessa oleskelun pitäisi olla lähtökohtaisesti sellaista, ettei teknistä valvontaa toteuteta muuta kuin aivan välttämättömissä terveyteen ja turvallisuuteen liittyvissä tilanteissa, joita ei voida ratkaista muilla keinoin. Näissäkin tilanteissa kameran tai muun teknisen laitteen avulla tapahtuva valvonta ei useinkaan toteuta niitä tavoitteita, joihin työntekijän työpanoksella pyritään, vaan se pikemminkin heikentää yksikössä asuvien ihmisten yksityisyyttä ja oikeutta viettää vapaa-aikaansa ilman ulkopuolisten aiheutonta puuttumista elämäänsä. Huomioon tulisi ottaa myös se, että usein paljon tukea tarvitsevilla ihmisillä on vaikeutta ilmaista avun tarvetta esim. äännelemällä tai elehtimällä. Tätä tulkintaa ei yleensä voida tehdä kameravalvonnan avulla. Mikäli yhteisissä tiloissa päiväsaikaan esiintyy vaaratilanteita, jotka edellyttävät valvontaa, voi se viitata puutteisiin henkilöstöresursseissa, työntekijöiden osaamisessa tai yksikön toimintakulttuurissa. Teknistä valvontaa ei tule käyttää korvaamaan riittämättömiä henkilöresursseja tai puutteita asiakaslähtöisessä toiminnassa.

Vammaisfoorumi ymmärtää tarpeen tekniselle valvonnalle sosiaalihuollon toimintayksiköissä, kuten ympärivuorokautisen palveluasumisen yksiköissä, yöaikaan. Kohdennettu valvonta esimerkiksi käytävä- ja eteistiloissa voi olla perusteltua asiakkaiden turvallisuuden varmistamiseksi ja heidän häiriöttömän yönensä turvaamiseksi. Tällaisissa tilanteissa tekninen valvonta voisi palvella asiakkaiden etua. Haluamme muistuttaa kuitenkin siitä, että yöaikaan tapahtuvaa valvontaa voitaisiin todennäköisesti toteuttaa asiakaskohtaisilla teknologisia ratkaisulla, jolloin yksityisyyden suoja toteutuisi paremmin. Yöaikaisen valvonnan toteuttamisessa teknologisen ratkaisun avulla olennaista on muistaa, että valvonta ei vähennä avun ja tuen tarvetta. Kun ihmiselle myönnetään ympärivuorokautinen asumisen tuen palvelu, perusteena sille on välttämätön avun ja/tai tuen tarve ainakin toisinaan myös yöaikaan. Näihin tarpeisiin tulee kyetä myös tosiasiaa aina vastaamaan ja tähän tarkoitukseen tulee olla riittävä henkilöstöresurssi, vaikka teknistä valvontaa käytettäisiinkin. Teknologian huomioimiselle henkilöstömitoituksessa on perustelua asettaa maksimiraja, jotta varmistetaan asiakkaiden turvallisuus ja palvelun laatu.

Päiväsaikaan tapahtuva, pitkäkestoinen kameravalvonta yksikön yhteisissä tiloissa – kuten olohuoneissa ja ruokailutiloissa – puuttuisi liiallisesti asiakkaiden yksityisyyden suojaan. Nämä tilat ovat osa asiakkaiden kotia ja tarkoitettu sosiaaliseen kanssakäymiseen ja yksityiselämän toteuttamiseen. Kun kyse on esimerkiksi kameravalvonnasta, on myös syytä huomioida, ettei yksityisyyden suoja koske ainoastaan sitä henkilöä, jolle palvelu on tarkoitettu. Asiakkaan kotona voi käydä perhettä, ystäviä tai siivouspalvelun henkilöstöä, eikä näiden henkilöiden tietosuojaa ole käsitelty esityksessä lainkaan. Esimerkiksi näkövammaisten henkilöiden tietosuojan osalta on myös huomioitava, ettei heillä välttämättä ole samanlaista tapaa havaita sitä, onko jokin kamera päällä. Tällöin näkövammaisen yksityisyyden suoja vaarantuu. Teknologian käytössä olisi siten aina huomioitava saavutettavuus asiakkaille.

Ehdotus herättää kysymyksiä myös teknisen valvonnan tarkoituksen ja suhteellisuusperiaatteen toteutumisesta käytännössä. Ehdotuksen mukaan teknistä valvontaa saa toteuttaa silloin, kun se on tarpeen asiakkaan terveyden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin turvaamiseksi, ja että teknisen

valvonnan tulee olla ajallisesti ja alueellisesti rajattua sekä tarkoitukseensa nähden oikeasuhtaista. Yhteisissä tiloissa liikkuu kuitenkin useita asiakkaita. Ehdotuksen perusteella jää epäselväksi, kenen tai kuinka monen asiakkaan terveyttä, turvallisuutta ja hyvinvointia valvonnalla tulee turvata. Onko valvonta oikeasuhtaista ja oikein mitoitettua, jos se kohdistuu kaikkiin tiloissa oleskeleviin ja liikkuviin ja siten heidän yksityisyytensä suojaan, vaikka kaikkien tiloja käyttävien terveys, turvallisuus ja hyvinvointi ei olisi uhattuna? Lisäksi säännöksessä olisi tarkasti kuvattava: saako valvontaa tallentaa, mihin tarkoituksiin saa ja mihin ei, kenelle mahdollisia tallenteita saa luovuttaa, kauanko valvontatulosta saa säilyttää ja niin edelleen.

Kohdassa 2 ehdotetaan käytön edellytykseksi sitä, että ”teknologinen ratkaisu ei puutu asiakkaan tai muun henkilön yksityiselämän suojaan enempää kuin asiakkaan hoidon ja huolenpidon tarve välttämättä edellyttää”. Pykälän sisällössä tulee määritellä tarkemmin se, kenen näkökulmasta riittävä, sopiva ja edun mukainen hoidon ja huolenpidon tarpeeseen vastaaminen määritellään ja mitä pidetään välttämättömänä tässä mielessä. Nyt ehdotuksen muotoilu ja perustelut korostavat ammattihenkilön tekemää arviota huolenpidon tarpeesta, eivätkä ota kantaa siihen, miten asiakkaan itsemääräämisoikeus ja oikeus itsenäisen elämän toteutumiseen ovat osa tätä arviointia. Muotoilussa tulisi myös huomioida osallisuuden toteutumisen näkökulma hoidon tarpeisiin keskittymisen sijaan.

Ehdotuksen mukaan asiakastietojen käsittelyyn sovelletaan asiakastietolakia, mikäli tekniikka kerää henkilötietoa. Pelkän viittauksen perusteella jää kuitenkin epäselväksi, kenen henkilötietoihin teknisen valvonnan keräämä asiakastieto kuuluisi, miten ja kuka tietoja ja rekisteröidyn oikeuksia voisi käyttää. Asia edellyttäisi todennäköisesti muutoksia myös sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annettuun lakiin. Lisäksi yleisissä tiloissa tehtävästä teknologisesta valvonnasta ilmoittamisvelvollisuudesta olisi säädettävä lailla. Ehdotuksen mukaan yksityinen palveluntuottaja ilmoittaisi valvontaviranomaiselle käytössään olevat teknologiset ratkaisut osana toimintayksikköä koskevia tietoja. Sääntely asettaa eri asemaan yksityisen ja julkisen palveluntuottajan, sillä sosiaali- ja terveydenhuollon valvontalain säännökset rekisteröintivelvollisuudesta tulevat voimaan julkisten palveluntuottajien osalta vuoden 2028 alusta lukien. Asiakkaan mahdollisuus saada tietoja myös julkisen toimintayksikön toiminnasta omavalvontasuunnitelman muodosta tulisi varmistaa ja mahdollisuuksien mukaan aikaistaa.

Teknologian käyttöönotosta syntyvät kustannukset eivät saa siirtyä asiakkaan maksettavaksi

Teknologian lisääntyvä käyttö sosiaalipalveluissa herättää kysymyksiä palveluista perittävistä maksuista. Asiakasmaksulain 10 e §:ään lisättäväksi ehdotetun uuden 8 momentin mukaan hyvinvointialue saisi periä asiakkaalta kohtuullisen maksun ”asiakassuunnitelmaan sisältyvästä palvelusta, jolla vastataan asiakkaan kiireelliseen avuntarpeeseen käyttäen sosiaalihuoltolain 47 §:ssä tarkoitettua teknologista ratkaisua”. Säännöksen muotoilusta tai perusteluista ei selkeästi ilmene se, että tällä tarkoitettaisiin vain turva-auttamispalvelun maksua, eikä säännöksestä ilmene tarkoitetaanko turva-auttamispalvelun perusmaksua vai hälytyskäyntimaksuja vai näitä molempia. Säännöskohtaisissa perusteluissa ei myöskään selvennetä sitä, mitä kohtuullisella maksulla tarkoitetaan, eikä aseteta maksun kohtuullisuudelle ylärajaa. Sen sijaan säännöskohtaisissa

perusteluissa todetaan että "Tällainen avun antaminen kiireellisessä avuntarpeessa on sosiaalihuoltolain 19 a §:n mukaista kotihoitoa." Mikäli turvahälytyskäynnit katsotaan osaksi kotihoitoa, niin silloin niiden kustannusten voitaisiin katsoa sisältyvän kotihoidon kustannuksiin ja asiakkaalle jo määrättyyn kotihoidon maksuun.

Mahdollisen erillisen maksun osalta olisi esitysluonnosta tarkemmin arvioitava, miten ehdotettu maksu vaikuttaisi asiakkaan maksukertymään, ja maksun yläraja asettamalla varmistaa, että maksu ei muodostu liian suureksi tai estä asiakkaiden pääsyä palveluihin, etenkin kun kyse on turvapalvelusta. Vammaispalvelulain mukaiseen asumisen tuen kokonaisuuteen kuuluvat palvelut ovat asiakkaalle maksuttomia. Tässä tilanteessa myös turva-auttamispalvelun tulee olla maksutonta. Jos maksu muiden asumisen palveluiden osalta otettaisiin käyttöön myös vammaispalvelulain mukaisessa asumisessa, asiakkaiden oikeusturva edellyttää, että sen perusteista säädetään tarkemmin tavalla, joka estää kohtuuttoman korkeat maksut. Tärkeää on myös nostaa esiin hyvinvointialueen velvollisuus huoventaa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulain 11 §:n mukaisesti toimeentulon edellytyksiä vaarantavia maksuja sekä vammaisten asiakkaiden osalta myös vammaispalvelulain 2.4 §:n ns. suojasäännös tilanteisiin, joissa vammaiselle henkilölle järjestetään palveluita yleislain, kuten sosiaalihuoltolain, perusteella.

Teknologiainvestoinneista ja ylipäättään teknologian hyödyntämisestä aiheutuvat kustannukset (esim. laitteiden hankinta, ylläpito ja päivittäminen, verkkoyhteydet, varaosa- ja huoltokulut ja teknologisen palvelun mahdollinen ulkoistus) eivät saa siirtyä asiakkaan maksettavaksi. Vaarana on, että teknologian hyödyntämiseen liittyvät kustannukset valuvat osittain osaksi esimerkiksi vammaisten henkilöiden asumisessa perittävää ylläpitomaksua. On tärkeää huomioida myös asiakkaalle aiheutuvat laitehankinnat. Jos esim. teknologista sovellusta käytetään asiakkaan oman puhelimen välityksellä, on tärkeää, että käyttämiseen riittää tavanomainen, kaikkien käytössä oleva malli, eikä asiakkaan edellytetä hankkivan sen käyttöä varten uutta laitetta. Hyvinvointiteknologian hyödyntämisessä tavoitellaan kustannusten vähentämistä pienentämällä henkilöstön tarvetta. Teknologian käyttäminen kuitenkin aiheuttaa kustannuksia, jotka eivät saa siirtyä asiakkaalle.

Hallittu teknologian käyttöönotto tuottaa hyötyä asiakkaalle ja hyvinvointialueelle

Esityksellä tavoitellaan oletettuja hyötyjä ja sääntely aiheesta on varmasti tarpeen teknologian käytön lisääntyessä joka tapauksessa. Esitys ei kuitenkaan riittävän selkeästi määrittele mitä teknologialla tarkoitetaan, eikä siinä varauduta riittävästi tulevaisuuden teknologisiin ratkaisuihin, joita syntyy koko ajan. Teknologian hyödyntämistä olisi tärkeä kehittää erityisesti niihin tilanteisiin, joissa se mahdollistaa itsenäisemmän elämän asiakkaan etu huomioiden. Tällaista voi olla esimerkiksi tuetusti asuvan henkilön toiminta kotonaan silloin, kun tarvitaan neuvoja ja ohjeita jonkin asian tekemiseen tai esim. aikataulun hallitsemiseen, ei tukea ja ohjausta, joka tapahtuu vuorovaikutuksessa.

Esityksessä ei ole riittävästi huomioitu muiden sosiaalipalveluissa käynnissä olevien muutosten vaikutuksia. Uusi vammaispalvelulaki tuli voimaan vuoden alusta ja siihen ollaan jo nyt tekemässä soveltamisalaa koskevia täsmennyksiä. Vireillä on myös lastensuojelulain ja sosiaalihuoltolain uudistaminen, lisäksi on jo tehty muutoksia asiakasmaksuihin monien palveluiden kohdalla. Kaikki nämä muutokset vaikuttavat vammaisten ja pitkäaikaissairaiden sekä ikääntyneiden arkeen. Teknologian käytön lisäämisellä palveluihin on merkittäviä vaikutuksia näiden samojen haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten arkeen ja itsenäiseen elämään. Olisikin perusteltua käynnistää kokonaisvaltainen selvitys teknologioiden hyödyntämisestä sosiaalipalveluissa ja sen edellyttämästä lainsäädännön muutostarpeista. Huolellisen ja monipuolisen selvityksen perusteella teknologian hallitusta hyödyntämisestä palveluissa olisi mahdollista saavuttaa todellisia hyötyjä sekä asiakkaille että hyvinvointialueille. Tavoitellut säästöt eivät voi yksinomaan olla teknologisten ratkaisujen lisäämisen peruste. Riittävät ja tarkoituksenmukaiset palvelut tulee taata niitä arjessa tarvitseville, eikä inhimillistä kohtaamista voida korvata liiaksi teknologialla.

Vammaisfoorumi ry

Maija Aatelo Anni Kyröläinen

varapuheenjohtaja pääsihteeri

p. 045 217 4936

anni.kyrolainen@vammaisfoorumi.fi

Ignatius Katri
Vammaisfoorumi ry